

Dariusz Pauch

Nadużycia gospodarcze jako niedoceniane zagrożenie przedsiębiorstw

Ekonomiczne Problemy Usług nr 50, 271-279

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DARIUSZ PAUCH

Uniwersytet Szczeciński

NADUŻYCIA GOSPODARCZE JAKO NIEDOCENIANE ZAGROŻENIE PRZEDSIĘBIORSTW

Wstęp

Zaufanie stanowi podstawę relacji międzyludzkich. Dotyczy to zarówno spraw zawodowych jak i prywatnych. Zajmując się problematyką biznesową można stwierdzić, iż bardzo często przedsiębiorcy spotykają się z nadużyciem zaufania. Do nadużycia może dojść zarówno w otoczeniu wewnętrznym (pracownicy), jaki i zewnętrznym przedsiębiorstwa (dostawcy, odbiorcy, konkurencja). Wymierne straty, przynoszą przestępstwa gospodarcze popełniane przez wieloletnich pracowników na szkodę pracodawcy. Nieuczciwi dostawcy i odbiorcy mogą stanowić duże zagrożenie dla działalności przedsiębiorstwa. Celem niniejszego opracowania jest wskazanie nadużyć gospodarczych jako istotny problem działalności przedsiębiorstw.

Pojęcie nadużycia gospodarczego

Stowarzyszenie Biegłych ds. Przystępstw i Nadużyć Gospodarczych (Association of Certified Fraud Examiners, ACFE) przyjmuje, że *nadużycie gospodarcze czy inaczej sprzeniewierzenie, to wykorzystanie stanowiska do wzbogacenia się drogą świadomego nadużywania, bądź niewłaściwego wykorzystania zasobów lub majątku firmy zatrudniającej*¹. Natomiast Towarzystwo Ubezpieczeń Euler Hermes, definiuje sprzeniewierzenie jako *bezprawne uzyskanie korzyści majątkowej przez pracownika ze szkodą dla pracodawcy w wyniku umyślnych działań*,

¹ The Association of Certified Fraud Examiners, *The Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*, Austin: ACFE, 1996, s. 4.

poprzez które pracodawca doznał straty w mieniu². Te obszerne definicje obejmują całą gamę rozmaitych poczynań dyrektorów, pracowników szeregowych, kierowników i właścicieli – od zawiłych „przekrętów” inwestycyjnych po drobne kradzieże. Typowe nadużycie to sprzeniewierzenie majątku, fałszowanie informacji, korupcja, zawyżanie nadgodzin, wykorzystanie majątku firmy do prywatnych celów, manipulowanie wynagrodzeniami i fikcyjne zwolnienia lekarskie³.

Według TU Euler Hermes sprzeniewierzenie dokonywane przez pracownika może przyjmować następujące postacie:

- kradzież,
- oszustwo,
- oszustwo komputerowe,
- fałszerstwo,
- przywłaszczenie,
- szkody.

Celem niniejszego opracowania nie jest analiza rodzajów nadużyć dokonywanych przez pracowników. Dlatego autor ograniczył się do wyszczególnienia kradzieży i przywłaszczenia jako nadużyć, które bardzo często pojmowane są jako jeden rodzaj przestępstwa. Należy wskazać, że według kodeksu karnego, **kradzież** (art. 278 KK) polega na zabraniu cudzej rzeczy ruchomej w celu przywłaszczenia. Chodzi tu o rzeczy mające wartość ekonomiczną, ponieważ kradzież, przywłaszczenie lub niszczenie cudzych rzeczy o wartości niemajątkowej (np. bezwartościowych w sensie ekonomicznym, fotografii lub innych pamiątek) stanowi wykroczenie z art. 126 KW. Rzecz będąca przedmiotem kradzieży musi być cudza, tj. stanowić czyjąś własność lub być przedmiotem czyjegoś posiadania w sensie cywilnoprawnym; nie wchodzi więc w grę np. kradzież rzeczy, którą właściciel wyrzuca w celu pozbycia się. **Przywłaszczenie** (art. 284 KK) popełniane jest albo, tak jak kradzież, w stosunku do rzeczy, albo w stosunku do prawa majątkowego. Przywłaszczone może być np. prawo akcjonariusza do udziału w zyskach firmy, które przez pomyłkę zapisano w pamięci komputera na rzecz innej osoby. Przy przywłaszczeniu nie występuje element zaboru, bowiem sprawca włada już rzeczą lub prawem faktycznie, np. znajduje rzecz zgubioną, rzecz została mu wypożyczona lub powierzona albo znalazła się w jego władaniu, bo doręczono mu ją przez pomyłkę. Zachowanie się sprawcy określono w art. 284 KK zwrotem „przywłaszcza sobie”. Oznacza to bezprawne

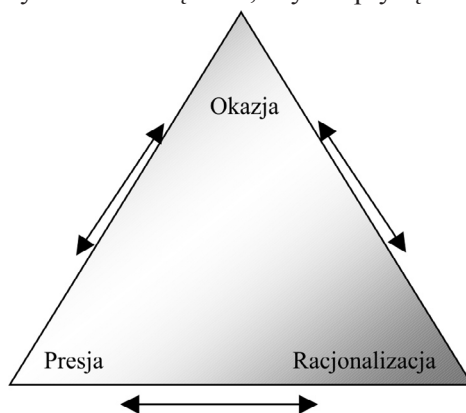
² Towarzystwo Ubezpieczeń Euler Hermes S.A., *Ogólne warunki ubezpieczenia ryzyka sprzeniewierzenia 2009*, s. 3.

³ *The Report to the Nation...*, *op.cit.*, s. 4.

włączenie przez sprawcę cudzej rzeczy lub prawa do swego majątku, lub wykonywanie wobec niego w inny sposób uprawnień właściciela, co może się przejawiać w sprzedaży lub darowaniu rzeczy, dokonaniu w niej przeróbek, zniszczeniu⁴.

Trójkąt nadużyć

Presja, okazja i racjonalizacja. Te trzy ramiona „trójkąta nadużyć” pomagają wyjaśnić, jak i dlaczego popełniane są nadużycia gospodarcze. Presja wiąże się najczęściej z istotnym „nierozwiązywalnym”, z punktu widzenia danej osoby, problemem osobistym⁵. Okazja do popełnienia nadużycia gospodarczego istnieje wtedy, gdy pracownik wierzy, że może ominąć procedury kontrolne przeciwdziałające nadużyciom, na przykład ze względu na zajmowane stanowisko lub jest świadomy słabości systemu kontroli wewnętrznej. Osoby popełniające nadużycia gospodarcze często racjonalizują swoje działania, wskazując na okoliczności, które pchnęły ich do popełnienia nieuczciwych czynów. Niezadowoleni pracownicy mogą szukać zadośćuczynienia poprzez działanie szkodliwe lub niezgodne z prawem. Nawet osoby uczciwe mogą popełniać nadużycia gospodarcze w środowisku, które wywiera wystarczająco silną presję, niezależnie od tego, czy źródłem presji są czynniki wewnętrzne, czy też płynące spoza organizacji⁶.

Rys. 1. Trójkąt nadużyć

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J.T. Wells, *Nadużycia w firmach Vademecum zapobieganie i wykrywanie*, LexisNexis, Warszawa 2006.

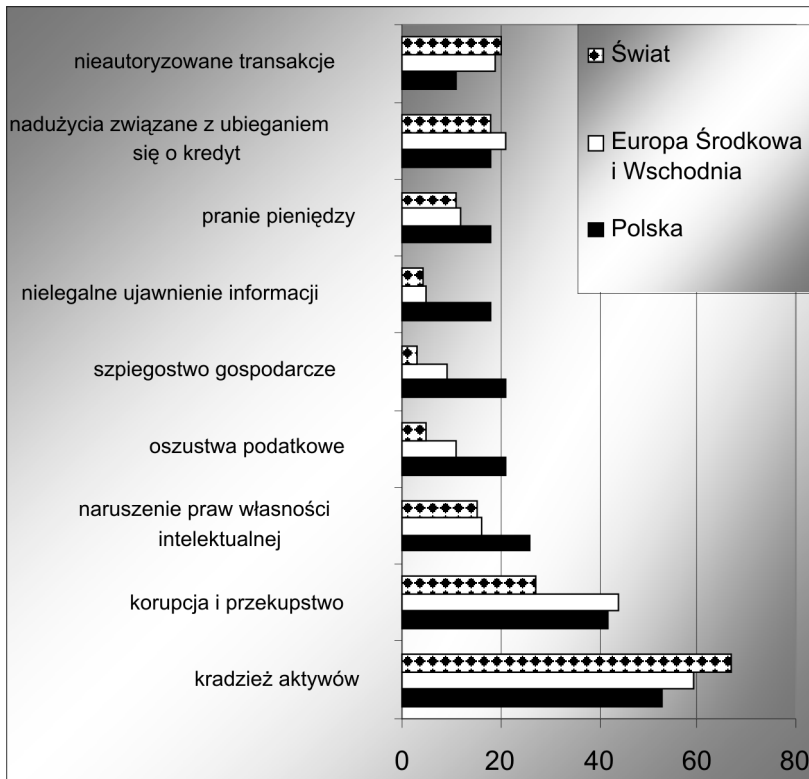
⁴ L. Gardocki, *Prawo karne*, C.H.Beck, Warszawa 2004, s. 308–311.

⁵ J.T. Wells, *Nadużycia w firmach Vademecum zapobieganie i wykrywanie*, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 21.

⁶ Ernst & Young, *Ryzyko nadużyć gospodarczych na rynkach wschodzących*, „IX Światowe badanie nadużyć gospodarczych” 2006, s. 6.

Zagrożenie nie tylko ze strony pracownika

W ciągu ostatnich 12 miesięcy aż 30% przedsiębiorstw działających na terenie naszego kraju padło ofiarą nadużyć – szacują eksperci firmy doradczej PricewaterhouseCoopers, w opublikowanym „Badaniu przestępczości gospodarczej, Polska 2009”.

Rys. 2. Rodzaje przestępstw odnotowanych w firmach w ciągu ostatnich 12 miesięcy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Badania Przestępczości Gospodarczej – Polska 2009, PricewaterhouseCoopers, listopad 2009.

Według autorów badania, najwięcej jest nadużyć po stronie pracowników. Na kolejnych miejscach są korupcja, przekupstwo oraz naruszenie praw własności. Najmniej jest manipulacji księgowych. W ponad połowie przypadków zawsze chodziło o kradzież. To najbardziej pospolite i najczęstsze przewinienie zarówno w Polsce jak i w regionie Europy Środkowej i Wschodniej. Na drugim miejscu jest korupcja – 42% przypadków w Polsce i 44% w regionie. Naruszenie

praw własności intelektualnej to kolejne z przestępstw gospodarczych, odnotowane przez 26% respondentów. Przestępstwo to jest w Polsce znacznie bardziej rozpowszechnione niż w Europie Środkowo-Wschodniej czy na całym świecie, gdzie odsetek wynosi odpowiednio 16 i 15%. Łącząc liczbę wskazań naruszenia własności intelektualnej ze stosunkowo wysokim odsetkiem polskich firm, które w ostatnich 12 miesiącach miały do czynienia ze szpiegostwem (21%), można wnioskować, iż w Polsce kryzys gospodarczy zaostrzył konkurencję, a w grze rynkowej zaczęto stosować niedozwolone działania⁷.

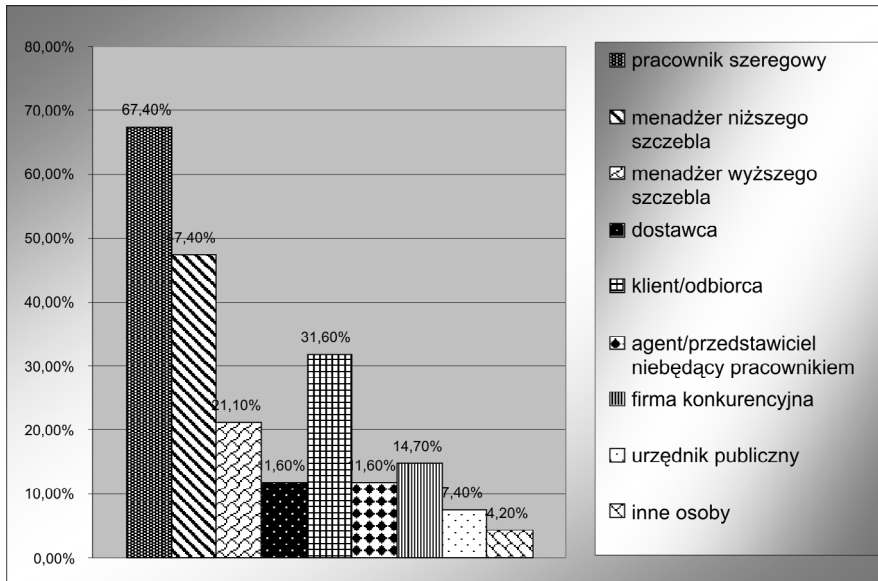
Dlaczego jest u nas gorzej niż w regionie? Ma na to wpływ wiele czynników: od kulturowych przez historyczne na organizacyjno-prawnych skończywszy. Po pierwsze, polska gospodarka wolnorynkowa jest stosunkowo młoda. Firmy dotąd koncentrowały się na zdobywaniu klientów, udziałów w rynku i walce z konkurencją. Mało kto myślał o procedurach, kontroli i zabezpieczeniu się przed nadużyciami. Po drugie, panuje powszechny brak wiary w skuteczność organów ścigania i systemu sądowego, co powoduje, że stosunkowo niewiele nadużyć jest zgłaszanych i ściganych. Wreszcie brakuje jednoznacznych ocen moralnych. Często obserwujemy, że nadużycie dokonywane jest przy niemym przyzwoleniu współpracowników i podwładnych. To pozostałość po komunistycznym systemie, który zachwiał moralnymi normami⁸.

Kto najczęściej dokonuje nadużyć?

„Nadużycia – niewidzialny wróg przedsiębiorstw”, to czwarta edycja badania poświęconego problemowi nadużyć gospodarczych w firmach. Raport na temat nadużyć w polskiej gospodarce jest cykliczną publikacją Deloitte. Badaniu poddano dwa tysiące największych działających w Polsce firm. Próba badawcza objęła przedsiębiorstwa ze wszystkich branż – od kopalni poczynając, na bankach i instytucjach finansowych kończąc.

⁷ E. Glapiak, *W regionie mniej oszustw niż w Polsce*, „Rzeczpospolita” 2009, nr 271, s. B4.

⁸ A. Gawrońska-Malec, *Dossier przestępstwa w firmach*, „Forbes” 2006, nr 07, s. 85.

Rys. 3. Kto był odpowiedzialny za popełnienie nadużyć gospodarczych?

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu „Nadużycia – niewidzialny wróg przedsiębiorstw 2008”, Deloitte Advisory Sp. z o.o.

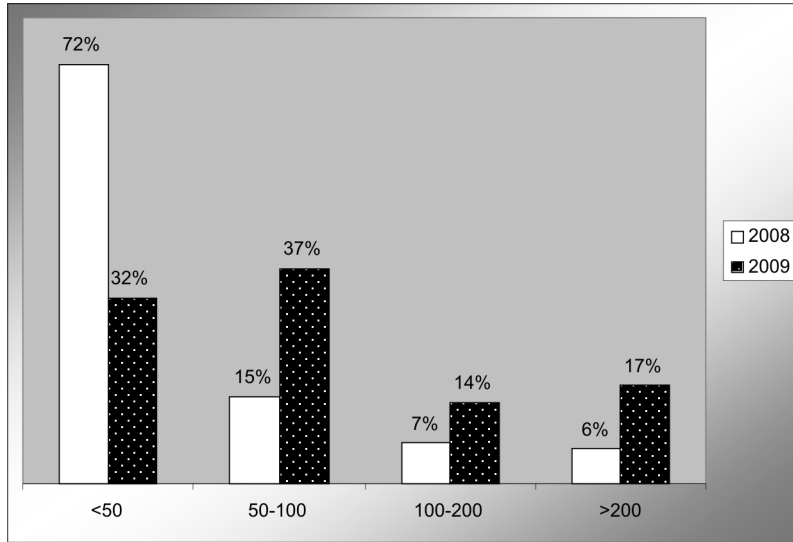
Z badania wynika, że nadużyć gospodarczych najczęściej dopuszczali się pracownicy oraz menadżerowie niższego szczebla. W przypadku tych ostatnich odnotowano wzrost liczby wskazań o 15 punktów procentowych w stosunku do lat ubiegłych. Co ciekawe, nastąpił jednocześnie istotny spadek ilości odpowiedzi wskazujących na popełnianie nadużyć przez osoby należące do grona klientów i odbiorców. Tendencja wzrostowa zauważona w przypadku nadużyć powodowanych przez ww. grupę menadżerów może oznaczać, że w większym stopniu niż do tej pory jej przedstawiciele świadomi są słabości systemu kontroli wewnętrznej i częściej podejmują decyzję o ich wykorzystaniu dla korzyści własnych⁹.

Poziom nadużyć w Polsce

Biorąc pod uwagę badania jakie przeprowadziło TU Euler Hermes w Polsce w latach 2008–2009, można przedstawić następujące wnioski. Rysunek 4 prezentuje kwotę strat (w tys. PLN) spowodowanych nadużyciami dokonanymi przez pracowników na szkodę pracodawcy. Zauważalny jest wzrost wielkości

⁹ Deloitte Advisory Sp. z o.o., *Nadużycia – niewidzialny wróg przedsiębiorstw*, 2008, s. 14.

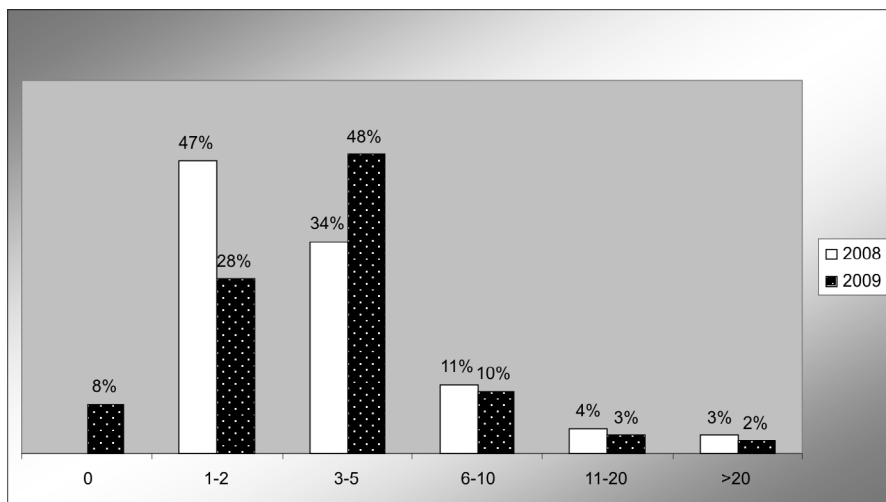
strat w roku 2009 w porównaniu z rokiem 2008. Szczególnym wzrostem charakteryzują się straty w przedziale 50–100 tys. PLN. W roku 2008, 15% badanych przedsiębiorstw spotkało się ze stratami rzędu 50–100 tys. PLN, natomiast w roku 2009, takich firm było już 37%. Wzrost wielkości nadużyć jest również widoczny przy pozostałych, wyższych kwotach strat: 100–200 tys. oraz powyżej 200 tys. PLN.

Rys. 4. Kwota strat (w tys. PLN) spowodowana nadużyciami

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych przez Euler Hermes w Polsce w latach 2008–2009.

Kolejny wykres (rysunek 5) przedstawia ilość wykrytych nadużyć w przedsiębiorstwach w latach 2008–2009. Analizując wyniki badania zauważalna jest zmiana tendencji liczby wykrytych nadużyć z 1–2 w roku 2008 do 3–5 w roku 2009. W roku 2008, 28% przedsiębiorstw wykryło u siebie od 3–5 sprzeniewierzeń dokonanych przez pracowników, podczas gdy w roku 2009 ta sama liczba wykrytych nadużyć kształtowała się na poziomie 48%.

Rys. 5. Ilość wykrytych nadużyć

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych przez Euler Hermes w Polsce w latach 2008–2009.

Słusznym wydawałoby się postawienie następującego pytanie: jak wygląda zjawisko sprzeniewierzenia w innych krajach? W tabeli 1 zaprezentowano ocenę ryzyka sprzeniewierzenia wg niemieckich i amerykańskich pracodawców.

Tabela 1. Ryzyko sprzeniewierzeń na rynku niemieckim i amerykańskim

Ryzyko w ocenie niemieckich pracodawców*	Ryzyko w ocenie amerykańskich pracodawców**
<ul style="list-style-type: none"> – 47% przedsiębiorców doświadczyło przynajmniej jednego nadużycia ze strony pracowników – 91% ankietowanych jest zdania, że przypadki sprzeniewierzenia stanowią poważne zagrożenie – 4 miliardy Euro rocznie tracą niemieckie spółki w wyniku sprzeniewierzeń – 42 tysiące Euro wynosi średnia strata pojedynczej spółki, 68 tysięcy Euro w przypadku sprzeniewierzenia dokonanego przez kierownictwo 	<ul style="list-style-type: none"> – Amerykańskie firmy straciły średnio 7% przychodów z powodu nadużyć dokonywanych przez pracowników (5% – 2006 r.) – 25% nadużyć była większa niż 1 milion dolarów – Typowe nadużycie trwało 2 lata nim zostało wykryte – Najczęstszym sposobem dokonywania nadużyć w latach 2006–2008 było sprzeniewierzenie majątku (89% przypadków)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *danych opublikowanych przez Euler Hermes Kreditversicherungs-AG, 2008 r. , ** Stowarzyszenie Biegłych ds. Przystępstw i Nadużyć Gospodarczych (Association of Certified Fraud Examiners ACFE), raport 2006–2008.

Podsumowanie

Obecna sytuacja gospodarcza, tj. cięcie kosztów między innymi poprzez obniżki płac, skracanie czasu pracy, czy w ostateczności zwolnienia pracowników może wpływać na wzrost „skłonności” pracowników do nadużyć. Ryzyko nadużyć dotyczy zarówno małych, jak i dużych przedsiębiorstw, niezależnie od rodzaju i miejsca prowadzonej działalności gospodarczej. Nie sposób jest oszacować, jakie straty w Polsce i na świecie ponoszą każdego roku firmy z tytułu sprzeniewierzeń. Jednakże wyniki przedstawionych badań wskazują na to, iż jest to problem, z którym spotyka się co raz więcej przedsiębiorstw.

ECONOMIC ABUSES AS UNDERESTIMATED DANGER OF ENTERPRISES

Summary

The article presents the economic abuses as essentially threat to the business. It discuss basic kind of economic abuses committed by employee. The abuse triangle as a three basic reasons abuses were presented. A special attention was put to the amount of loss incurred by polish employers of embezzlements and number of detected fraud in enterprises on in 2008–2009 years. Finally, range of embezzlements on the foreign market were shortly described.

Translated by Dariusz Pauch